

Kacper Gis*


 <https://orcid.org/0000-0001-6453-4093>

Znany i nieznany. Wokół zagadkowego życiorysu Aleksandra Gwagnina¹

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie postaci Aleksandra Gwagnina (ok. 1538–1614), Włocha, który przybył do polsko-litewskiego państwa jako żołnierz, ale został zapamiętany jako autor *Sarmatiae Europaeae descriptio* (1574, 1578) oraz *Kroniki Sarmacyjej Europskiej* (1611, 1612). Dzieło to, będące kompilacją historyczno-geograficzną przedstawiającą dzieje Polski i jej sąsiadów, odniosło znaczny sukces wydawniczy. Pomimo że od najważniejszych jego wydań minęło ponad 400 lat, wciąż pojawiają się rozmaite zagadki dotyczące opisu Sarmacji, jak i jego autora. Należą do nich między innymi powiązania Gwagnina z innym polskim historykiem, Maciejem Strykowskiem, który oskarżył Włocha o plagiat, sprawa wydania kroniki z 1574 roku, różne warianty edycji, potencjalne autorstwo Gwagnina *Vita Despothi Principis Moldaviae*, krąg współpracowników, inne aktywności włoskiego żołnierza oraz próba przedstawienia jego powiązań z ważnymi postaciami epoki w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jak i innych części Europy. Przykład

* Uniwersytet Łódzki, e-mail: kacper.gis@gmail.com; kacper.gis@filologia.uni.lodz.pl

1  Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu realizowanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu 0209/NPRH9/H11/88/2021, tytuł: *Edycja krytyczna „Sarmatiae Europaeae descriptio” i „Kroniki Sarmacyjej europskiej” Aleksandra Gwagnina*, całkowita wartość projektu 782 992 PLN.



Received: 15.01.2025. Verified: 30.01.2025. Accepted: 14.04.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Aleksandra Gwagnina pokazuje wszystkie trudności związane z biografistyką jako nauką, szczególnie dotyczącą postaci niebędących najważniejszymi aktorami teatru dziejów, a pomimo tych przeszkód także uzyskiwanie nowych odpowiedzi inspirujących zarazem stawianie kolejnych pytań na temat życiorysu postaci.

Słowa kluczowe: Aleksander Gwagnin, Alessandro Guagnini, starodruki, Sarmacja, opis Sarmacji, Rzeczpospolita Obojga Narodów, Włosi w Polsce, stosunki polsko-włoskie, XVI wiek, XVII wiek, biografia, historia historiografii

Known and Unknown: Around the Enigmatic Biography of Alexander Gwagnin

Summary

The purpose of this article is to introduce Alessandro Guagnini (ca. 1538–1614), an Italian who arrived in the Polish-Lithuanian Commonwealth as a soldier, but is remembered as the author of *Sarmatiae Europaeae descriptio* (1574, 1578) and *Kronika Sarmacyey Europyjskiej* (1611, 1612). This work, a historical-geographical compilation depicting the history of Poland and its neighbours, achieved considerable publishing success. Despite the fact that more than 400 years have passed since its most important editions, various mysteries about the description of Sarmatia and its author still arise. These include Guagnini's connections with another Polish historian, Maciej Strykowski, who accused the Italian of plagiarism, the case of the 1574 edition, the different variants of the edition, Guagnini's potential authorship of the *Vita Despothi Principis Moldaviae*, potential collaborators, other activities of the Italian soldier and attempts to present his connections with important figures of the period in the Polish-Lithuanian Commonwealth as well as in other parts of Europe. The example of Alexander Gwagnin demonstrates all the difficulties associated with the study of biography, especially concerning figures who are not the most important figures in the history, and, despite these obstacles, also obtaining new answers that inspire further questions about the biography.

Keywords: Alexander Gwagnin, Alessandro Guagnini, old prints, Sarmatia, description of Sarmatia, Polish-Lithuanian Commonwealth, Italians in Poland, Polish-Italian relations, 16th century, 17th century, biography, history of historiography

Biografia to jeden z najpopularniejszych sposobów opowiadania historii i chociaż niewolny od kontrowersji, naprzemiennie akceptowany i odrzucany, praktykowany jest jednak od czasów starożytnych, żeby wspomnieć chociażby Swetoniusza (ok. 69–130²) czy Plutarcha (ok. 50–ok. 125)³. Pojawiające się wciąż na rynku wydawniczym nowe książki biograficzne świadczą o zapotrzebowaniu na ten sposób poznawania historii. Warto jednak zwrócić tu uwagę, że wokół biografii cały czas toczy się naukowa dyskusja – dotycząca między innymi rozbieżności związanych z jej podziałami na biografię literacką i historiograficzną⁴ czy napięć pomiędzy losami jednostki a procesami społecznymi⁵. Pomimo wszystkich pojawiających się sprzeczności stwierdzić należy, że biografie oraz biogramy niejednokrotnie pomagają badaczom przeszłości wyjaśniać i rozwiązywać istniejące czy też pojawiające się na nowo znaki zapytania, co podkreślano już w najwcześniejszym wydaniu pierwszego tomu *Polskiego słownika biograficznego*:

Ustalenie tożsamości mnóstwa osób, umieszczenie ich w dokładnych ramach czasu i przestrzeni, uwolni badaczy życia zbiorowego od kłopotliwej pogoni za jednostkami. Pośrednio, szukając personaliów, niejeden nasz współpracownik i czytelnik natrafi na cenne realia; przez osoby i dotyczące ich źródła cała nasza nauka historyczna trafiać będzie snadnie do instytucji, grup, warstw, prądów itp.⁶

Rzetelne przedstawienie biografii może więc pomóc naświetlić inne problemy danego zagadnienia historycznego. Wspomnieć tu można analizę życia dowódców wojskowych na tle kampanii wojennych czy badanie biografii autorów dzieł lub ich wydawców, która staje się ważnym elementem zapoznawania się z konkretnymi utworami i nadawaniu im istotnego kontekstu.

2 W artykule podaję orientacyjne daty życia postaci historycznych, w przypadku władców to daty panowania.

3 K. Kaźmierska, P. Czaplinski, V. Julkowska, *Biografia*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014, s. 61–67. Por. Gajusz Swetoniusz Trankwillus, *Żywoty Cezarów*, przekł. J. Niemirska-Pliszczyńska, Ossolineum, Wrocław 1972; Plutarch z Cheroni, *Żywoty sławnych mężów (z Żywotów równoległych)*, t. 3, oprac. M. Brożek, Ossolineum, Wrocław 2006.

4 A. Całek, *Biografia jako reprezentacja*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*” 2016, t. 4, s. 26; zob. także też, *Biografia naukowa – od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2013.

5 Por. W. Zajewski, *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „*Czasy Nowożytne*” 2000, nr 8(9), s. 7–18. Autor odwołuje się też do starszego, lecz wciąż wartościowego artykułu Tadeusza Łepkowskiego – zob. T. Łepkowski, *Kilka uwag o historycznej biografistyce*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1964, R. 71, nr 3, s. 711–716.

6 *Przedmowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Druk Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1935, s. VIII.

Jak słusznie zauważył Władysław Zajewski: „Rzetelna znajomość rzemiosła historyka, odpowiedni dystans, badania w archiwach – to jedyna droga do uczciwej biografistyki”⁷. Bezspornie więc napisanie pełnej biografii danej postaci jest bardzo skomplikowanym zadaniem. Wymaga zebrania materiału i krytycznego spojrzenia na różnorodne źródła, grozi wyidealizowanym postrzeganiem i pominięciem istotnych wątków. Dzieje się tak, ponieważ każda próba napisania biografii związana jest ze znacznie ograniczoną wiedzą na temat całego życia postaci. Jak zauważyła Anita Całek, w tekście biograficznym:

Splatają się [...] biograficzne świadectwa i materialne ślady życia, opowieści przyjaciół, komentarze wrogów, relacje bliskich i białe plamy, tajemnice okryte ciszą milczenia, niezannotowane rozmowy, nieutralone wydarzenia, po których istnieniu nie pozostał nawet cień. Nieobecności głównego bohatera towarzyszy obecność symboliczna: dzieła, czyny, sukcesy i porażki, wydarzenia, w których znalazła odbicie ponadczasowa sygnatura jego istnienia⁸.

Tadeusz Łepkowski już kilkadziesiąt lat temu zauważył: „Jeśli nawet »podstawowy zręb faktów« jest znany, nie znaczy to przecież, że znamy wszystkie fakty”⁹. Wskazane powyżej problemy pojawiają się przy próbach nakreślenia życiorysu osób znanych, związanych z najwyższymi stanowiskami politycznymi, religijnymi, z kulturą, a niekiedy ujawniają się nawet w sytuacjach, gdy do dyspozycji badacza pozostaje wiele źródeł. Trudność opracowania biografii wzrasta, gdy pragniemy przyrzeć się opisom życia postaci mniej znanych i niepełniących istotnych funkcji państwowych. Zaistnienie czynników, na przykład wysokiego stopnia mobilności albo obcego pochodzenia danej osoby sprawia, że badanie jej życiorysu staje się jeszcze większym wyzwaniem.

Tak właśnie jest w przypadku Alessandro Guagniniego znanego w Polsce jako Aleksander Gwagnin (ok. 1538–1614). Ten pochodzący z Werony Włoch w ciągu około osiemdziesięciu lat swojego życia podejmował się różnych aktywności, czym wpisywał się w tendencje panujące wśród szesnastowiecznej szlachty europejskiej, która ekspansywnie poszukiwała rozmaitych płaszczyzn działania¹⁰. Gwagnin stosunkowo wcześniej związał swoje losy z Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Służył jako żołnierz na litewskich rubieżach, gdzie został rotmistrzem w witebskiej twierdzy, był też starostą filipowskim, brał udział w handlu między Szwecją a Wenecją, a pod koniec życia prowadził hutę szkła w Małopolsce. Były żołnierz został jednak

⁷ W. Zajewski, dz. cyt., s. 13.

⁸ A. Całek, *Biografia naukowa*, s. 11.

⁹ T. Łepkowski, dz. cyt., s. 716.

¹⁰ J. Topolski, *Narodziny kapitalizmu w Europie XIV–XVII wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003.

zapamiętany głównie jako autor *Sarmatiae Europaeae descriptio* (Kraków, 1574¹¹, 1578¹²). Ten opis geograficzno-historyczny w sześciu osobnych księgach przedstawiał kolejno Polskę, Litwę, Prusy, Inflanty, Moskwę i Tatarów. Pretensje do dzieła zgłosił inny znany polski dziejopis, Maciej Strykowski (ok. 1547–1586/1593) – były podkomenda i współpracownik Gwagnina, autor kilka lat późniejszej *Kroniki* opisywanej przede wszystkim dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego¹³. Co warto tu podkreślić, zarzuty Strykowskiego nie przeszkodziły dziejopisarskiej inicjatywie Włocha. Najpierw pojawiały się kolejne edycje dzieła na zachodzie Europy, zarówno w całości (Spira 1581¹⁴), w tłumaczeniach (np. *La descrittione della Sarmatia Europea*, 1583¹⁵) oraz jako fragmenty w rozmaitych zbiorach (np. *Polonicae Historiae Corpus*, t. 2, 1582¹⁶). Kilkanaście lat później, wraz z pomocą Marcina Paszkowskiego¹⁷ (zm. 1621) Gwagnin wydał kolejną poszerzoną edycję dzieła zatytułowaną *Kronika Sarmacyey Europskiej* (Kraków, 1611–1612¹⁸). Tym razem opisywała ona

11 A. Guagnini, *Sarmatiae Europaeae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, & Moschoviae, Tartariaeq[ue] partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equis Aurati, peditumq[ue], praefecti, diligentia conscriptae*, wyd. M. Wierzbęta, [Kraków] 1574 (Bibliothèque Mazarine w Paryżu, sygn. 2° 6365 (Rés.)). [Dalej: SED-1574].

12 Tenże, *Sarmatiae Europaeae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, & Moschoviae, Tartariaeq[ue] partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equis Aurati, peditumq[ue], praefecti, diligentia conscriptae*, wyd. M. Wierzbęta, [Kraków] 1578 (zbiory Ossolineum: sygn. XVI.F.4204, dostęp za pośrednictwem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej). [Dalej: SED-1578].

13 A. Biedrzycka, Z. Wojtkowiak, *Strykowski Maciej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 44, red. A. Romanowski, Instytut Historii PAN, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 536–541.

14 A. Guagnini, *Sarmatiae Europaeae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, & Moschoviae, Tartariaeq[ue] partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equis Aurati, peditumque, praefecti*, wyd. B. Albinus, Spira 1581 (zbiory Ossolineum: sygn. XVI.F.4150, dostęp za pośrednictwem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej). [Dalej: SED-1581].

15 Tenże, *La descrittione della Sarmatia Europea del magnifico cavalliere Alessandro Guagnino Veronese, tradotta sulla lingua latina nel volgare Italiano del Reverendo M. Bartholomeo Dianigi da Fano*, [w:] *Secondo Volume delle navigationi e viaggi raccolto già da M. Gio Battista Ramusio*, wyd. Giunti, Wenecja 1583 (Biblioteka Czartoryskich, sygn. Cim. 2318.III).

16 *Polonicae Historiae Corpus*, t. 2, red. J. Pistorius, wyd. S. Henricpetri, Bazylea 1582 (Ossolineum, sygn. XVI.F.4327, dostęp za pośrednictwem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej).

17 M. Kuran, *Marcin Paszkowski — poeta okolicznościowy i moralista z pierwszej połowy XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

18 A. Gwagnin, *Kronika Sarmacyey Europskiej, w ktorey sie zamyka krolestwo Polskie ze wszystkimi Państwami, Xięstwami, y Prowincjami swemi: tudzież też Wielkie Xięstwo Lithew: Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie, y część Tatarow. Przez Alexandra Gwagnina z Werony, Hrabie Pałacu Laterańskiego, Rycerza pasowanego, y Rotmistrza lego K. M. Pierwey Roku 1578. po*

nie tylko wymienione wcześniej krainy, ale też osobne miejsce poświęcała Rusi, Żmudzi, państwom skandynawskim i niemieckim, sąsiadom Rzeczypospolitej w Europie Środkowej i Południowej, a nawet państwom wschodniej części basenu Morza Śródziemnego i Bliskiego Wschodu.

Zarówno łacińskie, jak i polskie opracowania cieszyły się popularnością. Czas wydania kroniki zbiegał się z okresem wzmożonej działalności historycznej i wydawaniem dzieł takich autorów jak Marcin Kromer (1512–1589), Marcin Bielski (1495–1575), Joachim Bielski (ok. 1540–1599), Augustyn Rotundus-Mieleski (ok. 1520–1582) czy wspomniany już Maciej Strykowski¹⁹. Pomimo kompilacyjności i prostej formy opisy Sarmacji wyróżniały się spośród innych dzieł historycznych tego okresu rozszerzeniem tematyki o sąsiadów Rzeczypospolitej czy dokładnymi opisami ziem i miast, nie zważając, że niekiedy czerpały wprost z pozostałych prac, jak w przypadku *Kroniki wszytkiego świata* Marcina Bielskiego²⁰. Zgodnie z ówczesnym ujęciem historiograficznym istotne miejsce zajmował nie tylko czas, ale i przestrzeń. Powstał opis historyczno-geograficzny, mający szczególną wartość jeśli chodzi o administracyjny podział ziem wraz z wymienieniem najważniejszych miast. Chociaż główny przekaz opisu Sarmacji wciąż opierał się na znanych ze średnio-wiecznych kronikach, przedstawiających *res gestae* i dzieje państwa przez pryzmat krótkich biogramów władców zainspirowanych wierszami poety Klemensa Janickiego (1516–1543), w narracji pojawiały się też wątki dotyczące opisów obyczajów czy zwyczajów religijnych także pogańskich, zgodnie z ówczesną wiedzą często bazującą na legendach. Natomiast w samym przekazie dominowały tematy polityczne i wojskowe. Inną cechą (która w dobie renesansowej historiografii zyskiwała na

Lacinie wydana. A teraz zaś z przyczynieniem tych Krolow, których w Laciniskiej niemasz. Tudzież królestw, Państw, Insuł, ziem, y Prowinciy ku tey Sarmacyey przyległych iako Graecyey, ziem Słowieńskich, Woloszey, Panoniy, Bohemiy, Germaniy, Daniey, Szweycyey, Gotyey, etc. Przez tegoż Authora z wielką pilnością Rozdziałami na X. Książ krocichno zebrana, wyd. Drukarnia Mikołaja Loba, Kraków 1611 (Biblioteka Kórnicka, sygn. 313) [dalej: KSE]. Występują różne warianty tytułu, niektóre wspominają udział Marcina Paszkowskiego w tłumaczeniu, w innych brakuje takiej informacji. W kilku wersjach pojawia się data wydania Kraków 1612.

¹⁹ A.F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 244–245.

²⁰ M. Bielski, *Kronika wszytkiego świata na sześć wieków, monarchie cztery rozdzielona, z kosmografią i z rozmaitemi królestwy, tak pogańskimi, żydowskiemi, jako i krześcijańskimi, z Sybillami i proctwy ich, po polsku pisana, z figurami, w której też żywoty cesarskie, papieskie i tych królów z ich królestwy, asyryjskich, egipskich, żydowskich, greckich, perskich, tureckich, węgierskich, czeskich i inych królów, książąt, jako inych przetożonych, od początku świata aż do tego roku, który się pisze 1554, są wypisane, między któremi też nasza Polska na ostatku z osobna jest wypisana*, wyd. Hieronim Scharffenberger, Kraków 1554 (Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, sygn. 1186.1957.). Dostęp przez Kujawsko-Pomorską Bibliotekę Cyfrową: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/240912/edition/237915?language=pl> [dostęp: 14.01.2025]. Inne istotne wydania pracy Bielskiego to lata 1551 i 1564.

znaczeniu) było przyjrzenie się legendarnym początkom Polaków i ich sąsiadów. Zgodnie z tytułem dzieła Gwagnina umacniało przekaz o sarmackiej etnogenezie polskich przodków. Narracja o prawie tysiącletnich dziejach polsko-litewskiego państwa (wychodząc od polskiego mitycznego Lecha czy litewskiego Palemona) biegła do czasów współczesnych autorowi, okresu panowania Henryka Walezego (1573–1574) czy też później nawet Zygmunta III Wazy (1587–1632) wraz z dokładnym opisem koronacji tych władców, co stanowiło unikatowy element w zestawieniu z innymi ówczesnymi pracami. Z udziałem geografii i dziejów autor tworzył obraz Sarmacji jako krainy podporządkowanej władzy polskiego króla, któremu niektórzy sąsiedzi – jak Krzyżacy – już ulegli, a inni – jak Wielkie Księstwo Moskiewskie – mieli dopiero ulec.

Hans-Jürgen Bömelburg, badający początki humanistycznych historiografii narodowych, zwrócił uwagę na fakt, że były one nieraz pisane przez obcokrajowców²¹. Dodać warto, że to właśnie uczeni Włosi niejednokrotnie służyli swoją erudycją władcom państw²². Pomimo tego wydaje się, że opis Sarmacji niewiele ma jeszcze wspólnego z największymi osiągnięciami historiografii włoskiej i stanowi raczej jedną z polskich odmian narracji historycznej XVI wieku. Temat ten wymaga jednak dalszego zgłębienia na polu porównawczym.

Badanie biografii Gwagnina jest ściśle związane z dziełami, do których napisania przyznawał się. Dokładniejsza analiza życiorysu Włocha i próba wyjaśnienia niejasności i zagadek dotyczących jego samego może przybliżyć genezę stworzenia opisu Sarmacji, kontekst jego powstania, sprawę ewentualnego plagiatu czy nawet skalę popularyzacji pracy.

Utrwalone na kartach popularnych opisów *Sarmacji* nazwisko kronikarza przyczyniło się więc do zachowywania o nim pamięci, poczynając od współczesnego Włochowi Szymona Starowolskiego (1588–1656), który poświęcił mu wspomnienie w swoim *Scriptorum Polonicorum Hekatontas*²³. Nazwisko Gwagnina od dawna pojawiało się w zbiorach, słownikach biograficznych i opracowaniach²⁴, a także

21 H.J. Bömelburg, *Polska myśl historyczna a humanistyczna historiografia narodowa (1500–1700)*, przekł. Z. Owczarek, Universitas, Kraków 2011, s. 38.

22 Np. Filippo Buonacorsi zwany Kallimachem (1437–1496), na dworze Jagiellonów czy Polidoro Vergili (Polydore Vergil, 1470–1555) na dworze Tudorów.

23 S. Starowolski, *Setnik pisarzy polskich albo pochwały i żywoty stu najznakomitszych pisarzy polskich*, przekł. J. Starnawski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1970, s. 194–195 (pierwsze wydanie tego dzieła ukazało się we w Frankfurcie 1625 roku).

24 Np.: F.M. Sobieszkański, *Gwagnin*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 11, wyd. S. Orgelbrand, Warszawa 1862, s. 76–83; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 17, Akademia Umiejętności, Kraków 1899, s. 480–487; *Gwagnin Aleksander*, [w:] *Bibliografii literatury polskiej*. Nowy Korbut, red. K. Budzyk, oprac. R. Pollak, Państwowy Instytut Wydawniczy, [Warszawa] 1964, s. 246–248; W. Budka, *Gwagnin Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, red. K. Lepszy, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 202.

w pracach filologów, badaczy literatury i historyków zajmujących się literaturą polską, łacińską i dotyczącą Polski²⁵. Czasami Gwagnin występował w nich głównie w kontekście oskarżeń Macieja Strykowskiego²⁶. Ponadto pojawiały się artykuły naświetlające tylko pewien aspekt życia rotmistrza witebskiego²⁷ czy przedstawiające założenia jego dzieł²⁸. Także włoscy badacze interesowali się swoim rodakiem²⁹. Najbliżej napisania pełnej biografii był Carlo Cipolla, którego nakreślony jeszcze w XIX wieku szkic biograficzny rzucał przede wszystkim światło na pochodzenie Włocha i jego rolę w stosunkach handlowych między Szwecją a Wenecją, wyzyskując nieznane w Polsce źródła w postaci listów³⁰.

Przyjrzyjmy się zarysowi życiorysu Włocha. Dobrym punktem wyjścia jest hasło biograficzne autorstwa Włodzimierza Budki w *Polskim słowniku biograficznym*³¹. Chociaż od jego powstania minęło już sporo czasu i pojawiły się nowe informacje, to jednak rama określona przez ten biogram nadal jest przydatna i porządkuje podstawowe informacje o interesującej nas postaci.

Losy Gwagnina związały się z Polską i Litwą w okolicy przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVI stulecia. Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie, mające wkrótce utworzyć Rzeczpospolitą Obojga Narodów, przeżywało wtedy okres rozkwitu i związanego z nim zapotrzebowania na ręce do pracy dla

25 Np.: J. Jurkiewicz, *Tablice zamków inflanckich w dziełach Macieja Strykowskiego i Aleksandra Gwagnina*, [w:] *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen i A. Rachuba, Neriton, Warszawa 2006, s. 375–397; tenże, *Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa Sarmatiae Europae descriptio (1578)*, [w:] *Lietuvos Didžiosos Kunigaikštės istorijos šaltiniai*, red. A. Dubonis i in., Lietuvos istorijos instituto leidykla, Wilno 2007, s. 67–96; M. Kuran, *Wspólnota kulturowa państw Europy Środkowej i Wschodniej w „Kronice Sarmacji europejskiej” Aleksandra Gwagnina w przekładzie Marcina Paszkowskiego*, [w:] *Europa Środkowa – salon czy przedpokój Europy*, red. A. Gogacz, Wydawnictwo AHE, Łódź 2010, s. 109–126; tenże, *Kronika Aleksandra Gwagnina jako kompendium wiedzy historycznej i geograficznej*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2010–2011, t. 7, s. 41–55; O. Diaczok, *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina – polska, rosyjska i ukraińska historiografia do połowy XX wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2012, t. 8, s. 163–183. Z znacznie szerszym wyborem literatury można się zapoznać w mojej dysertacji – zob. K. Gis, *Twórczość historyczna Aleksandra Gwagnina*, UAM, Poznań 2018 (*Bibliografia*).

26 A. Biernacki, *Sarmatiae Europae descriptio – histoire d’un plagiat*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1979, R. 24, s. 657–660.

27 A. Wyrobisz, *Aleksander Gwagnin i cudzoziemscy fachowcy w hutach szkła w Polsce*, „Przegląd Historyczny” 1967, t. 57, z. 4, s. 679–682.

28 K. Gis, *One state that emerged from others. The image of Polish-Lithuanian Commonwealth in Alessandro Guagnini’s writings*, „Open Political Science” 2019, t. 2, s. 188–196.

29 Np. A. Cronia, *La conoscenza de mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millenio*, Stediv, Padwa 1958, s. 230–233.

30 C. Cipolla, *Un Italiano nella Polonia e nella Svezia*, Stampella Reale della Ditta G.B. Paravia E.C. di Vigliardi, Turyn 1887, s. 605–611.

31 W. Budka, dz. cyt.

potrzeb kolonizacji ziem. Ze względu na wojny i zamęt religijny w Europie, a także istniejące już kontakty włosko-polskie – wszak panujący wówczas Zygmunt August (1548–1572), syn Zygmunta Starego (1506–1548) i Bony Sforzy (1494–1557) był pół-Włochem – na ziemi polskie i litewskie przybywali także mieszkańcy Półwyspu Apenińskiego³². Aleksander Gwagnin przybył do Polski podążając za pochodzącym ze znanego szlacheckiego rodu z Werony swoim ojcem Ambrożym (zm. po 1584), któremu bliżej nieokreślone kłopoty kazały szukać szczęścia za granicą.

W roku 1561 hetman wielki koronny Mikołaj Sieniawski (1489–1569) polecił królowi obu Gwagninów jako specjalistów od spraw fortyfikacji. Polska i Litwa toczące z Moskwą rywalizację o Inflanty i swoją wschodnią granicę chętnie korzystały z usług wykształconych żołnierzy. W latach sześćdziesiątych XVI wieku widoczna jest więc aktywność obu Gwagninów zwłaszcza jako żołnierzy. Wtedy to Aleksander, zdobywszy doświadczenie wojskowe jako uczestnik walk polskich i litewskich wojsk z moskiewskimi, otrzymał tytuł rotmistrza witebskiego, w związku z obecnością w witebskiej twierdzy przez co najmniej kilka lat. Najpewniej wówczas poznał Macieja Strykowskiego, który jako żołnierz był jego podkomendnym.

Dzięki swym zasługom Włoch został pasowany na złotego rycerza, a wkrótce później na polskiego szlachcica (brakowało jeszcze w pełni wykształconej instytucji indygenatu). Nadano mu też własny herb, który nawiązywał do włoskiego herbu rodowego³³. Ambitny rotmistrz witebski, coraz bardziej zadawawiając się w Rzeczypospolitej, nie ograniczał swoich planów tylko do kariery wojskowej.

Rok 1574 to data pierwszego wydania opisu Sarmacji, co przypomniano stosunkowo niedawno (do tego zagadnienia powrócę jeszcze w dalszej części niniejszego studium). Gwagnin bowiem zadedykował dzieło nowo wybranemu królowi Henrykowi Walezemu. Wybór adresata dedykacji nie okazał się szczęśliwy, ponieważ w tym czasie król zdecydował się opuścić Polskę. Może wcześniejsze zasługi Gwagnina, a może dedykacja opisu Sarmacji sprawiły jednak, że Włoch otrzymał starostwo filipowskie. Włodzimierz Budka zakładał, że stało się to właśnie podczas krótkiego panowania Henryka Walezego. Potwierdził to litewski badacz Edmundas Rimša, stwierdzając, że król podarował Gwagninowi Filipów dokładnie 20 czerwca 1574 roku³⁴. Starostwo mogło być oparciem materialnym, jednak nie zaspokoilo potrzeb ambitnego rotmistrza witebskiego. U swoich rodaków zaciągał

32 D. Quirini-Popławska, *Polska azylem europejskich imigrantów na przełomie wieków średnich i nowożytnych*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1993, t. 37, s. 35–46.

33 Herb ten pojawiał się później w polskich herbarzach – zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 4, nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, Lipsk 1839, s. 337.

34 E. Rimša, *Pieczczę miasta Wielkiego Księstwa Litewskiego*, przekł. J. Sienkiewicz, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2007, s. 391. Król znajdował się już wtedy poza granicami kraju, ale wpisu do Metryki dokonano najpewniej dzięki wstawiennictwu litewskiego magnata Jana Hieronimowicza Chodkiewicza (ok. 1537–1579). Henryk Lulewicz zauważył, że „odbiorcami licznych, ale stosunkowo skromniejszych nadań byli szlacheccy klienci Chodkiewicza, między innymi [...]”

długi, a poddanych w starostwie wykorzystywał ponad miarę, czego śladem są wniesione przeciw niemu protesty³⁵. Nie wiadomo czy pieniądze były zbierane na kolejne wydanie *Sarmatiae Europaeae descriptio*, dedykowane tym razem Stefanowi Batoremu (1578), czy na inne operacje finansowe, szczególnie że Włoch miał się wkrótce zająć handlem. Nowe wydanie opisu Sarmacji odniosło wydawniczy sukces, wkrótce pojawiły się wspomniane już przedruki i wznowienia, natomiast w 1582 roku w Królewcu Maciej Strykowski wydał swoją *Kronikę*, w której publicznie ogłosił oskarżenia wobec byłego dowódcy, starając się także o przywilej Stefana Batorego dla swojej książki (w tym wydanym jeszcze w lipcu 1580 roku przywileju wspomniano o *librum de Sarmatia Europea latine conscriptum*³⁶).

Być może z powodu tego poważnego pomówienia Gwagnin postanowił poszukać szczęścia za granicą. Od początku lat osiemdziesiątych XVI wieku kursował między Wenecją a Szwecją. Przyczyną tych podróży były cele handlowe: pomysł zorganizowania statków w Gdańsku, by przewozić nimi towar do Wenecji (najpewniej nie udało się tego sfinalizować)³⁷, handel statkami w samej Szwecji³⁸, wreszcie otworzenie weneckiej faktorii handlowej w Sztokholmie³⁹. Projekt ostatecznie nie powiódł się, być może na skutek niewyjaśnionych do końca sporów pomiędzy Gwagninem i jego współpracownikami⁴⁰.

Nie wiadomo kiedy Gwagnin wrócił do Polski, ale na pewno w roku 1598 podczas obrad warszawskiego sejmu jest już wspomniany jako świadek nobilitacji innego Włocha – Jakuba Izabeliusa⁴¹. Ostatnie lata swojego życia Włoch spędził w Małopolsce. Poza prowadzeniem huty szkła w dobrach biskupa krakowskiego zdecydował się powrócić do problematyki opisu Sarmacji. Nowy projekt obejmował nie tylko tłumaczenie, ale też znaczące rozbudowanie dzieła. Jak już

rotmistrz Aleksander Gwagnin". – zob. H. Lulewicz, *Gniewów o unię ciąg dalszy*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2002, s. 164–165 (przyp. nr 145).

35 *Akty izdavaemye Vilenskoû komissieû dlâ razbora drevnih aktov*, t. 1, wyd. Kommissiâ vysočajše učreždennaâ dlâ razbora drevnih aktov v Vil'ne, Wilno 1865, s. 157–162.

36 M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmodzka, y wszystkiey Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siwierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgorskiej, Podlaskiej, etc. Y rozmaite przypadki wojenne y domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich y innych Królestwu Polskiemu y Wielkiemu Księstwu Litewskiemu przyległych*, wyd. J. Osterberger, Królewiec 1582, k. 14 v. (Biblioteka Czartoryskich III 40).

37 J. Bühring, *Venedig, Gustav Adolf und Rohan: ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Krieges*, wyd. Max Niemeyer, Halle 1885, s. 24.

38 H. Jakobsson, *Dutch experts in the early modern Swedish state. Employment strategies and knowledge building, 1560–1670*, Stockholm University, Sztokholm 2021, s. 49.

39 C. Cipolla, dz. cyt., s. 70–84 (616–630).

40 J. Bühring, dz. cyt., s. 29–31.

41 W. Tygielski, *Włosi w Polsce XVI–XVII wieku: utracona szansa na modernizację*, „Biblioteka Więzi”, Warszawa 2005, s. 386.

wspominano, wydatnie pomógł w tym tłumacz, poeta i pisarz Marcin Paszkowski. Gwagnin nie odniósł się do zarzutów Strykowskiemu, co więcej w dziele znalazły się nawet fragmenty poezji byłego podkomendnego, który już wtedy nie żył. Polska wersja miała być ponownie przetłumaczona na język łaciński, ale najpewniej przeszkodziła temu śmierć Gwagnina. Dzięki dokumentom związanym z zarządzaniem hutą szkła można ustalić, że nastąpiła ona przed 26 września 1614 roku⁴².

Tak przedstawiają się podstawowe informacje z życiorysu rotmistrza witebskiego. Nawet z tego krótkiego zarysu wyłania się obraz burzliwego życia, w którym znaczna część wydarzeń wymaga dalszego naświetlenia, tym bardziej, że niejeden wątek biografii włoskiego przybysza pozostaje otwarty.

Należy zauważyć, że w ostatnich latach pojawiły się nowe odkrycia i ustalenia dotyczące życia i dzieł Gwagnina. Wśród nich najistotniejsze było potwierdzenia istnienia pierwszego wydania *Sarmatiae Europaeae descriptio* datowanego na rok 1574. Poznańska badaczka, Renata Wilgosiewicz-Skutecka, wskutek analizy nielicznych, niepotwierdzonych pogłosek o istnieniu wcześniejszej wersji dzieła, odnalazła edycję z 1574 roku w Bibliothèque Mazarine w Paryżu⁴³. Zmieniło to datowanie dzieła Gwagnina i rzuciło nowe światło na spór pomiędzy nim i Maciejem Strykowskim, a także na możliwą przyczynę doprowadzenia dzieł łacińskiej edycji tylko do początków panowania Henryka Walezego, czy różniących się listów dedykacyjnych w wydaniu z 1574 i z 1578 roku.

Natomiast prace zespołu grantowego zajmującego się realizacją projektu zatytułowanego *Edycja krytyczna „Sarmatiae Europaeae descriptio” i „Kroniki Sarmacji europejskiej” Aleksandra Gwagnina* przyniosły wiele nowych informacji, w tym dotyczących polskiego wydania *Sarmacji* z lat 1611 i 1612. Analizie poddano wersję dzieła przechowywaną w Bibliotece w Augsburgu⁴⁴, która różni się od innych egzemplarzy składem pierwszych pięćdziesięciu stron i ilustracjami. Uszkodzony egzemplarz został uzupełniony zapisami odręcznymi. Znalezisko to obecnie stanowi unikat. Drugim niezwykle cennym odkryciem odnalezionym także w wyniku niedawnych prac zespołu, jest list dedykacyjny autorstwa Marcina Paszkowskiego z kwietnia 1612 roku, znajdujący się w egzemplarzu dostępnym w zbiorach Biblioteki Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie⁴⁵.

Warto przypomnieć także przedwojenne informacje przedstawione przez rumuńskiego badacza Constantina Marinescu. Nie są one oczywiście nowe, ale do

42 Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, księga 9, k. 189 r.

43 R. Wilgosiewicz-Skutecka, *Komu było dedykowane dzieło Gwagnina „Sarmatiae Europaeae descriptio”?* – rozwiązanie zagadki znanego polonicum XVI w., „Biblioteka” 2007, nr 11(20), s. 11–27.

44 A. Gwagnin, KSE (sygn. 2 Gs 342), Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11196891?page=1> [dostęp: 9.01.2025].

45 Tenże, KSE (sygn. 12.440), <https://agathos.sgh.waw.pl/spisy/starodruki/XVIIw/12440.pdf> [dostęp: 9.01.2025].

niedawna były całkowicie przeoczone przez polskich badaczy⁴⁶. Marinescu przyjrzał się wydarzeniom polsko-mołdawskim z lat 1561–1563. Wówczas w wyniku działań Olbrachta Łaskiego (1536–1604) na mołdawskim gospodarstwie osadzono Jana Jakuba Heraklidesa (1561–1563)⁴⁷. Nowy panujący miał problemy z utrzymaniem swej władzy, a kolejne przedsięwzięcia Łaskiego w celu uzyskania kontroli nad Mołdawią również się nie powiodły i w 1563 roku magnat musiał dokonać odwrotu. Wydarzenia te opisano w anonimowej łacińskiej relacji *Vita Despothi Principis Moldaviae*. Marinescu, który wydał tekst, przypuszczał, że autorstwo można przypisać Aleksandrowi Gwagninowi. Przesłankami za tym stanowiskiem miało być pozytywne odnośnienie się do włoskich żołnierzy czy fakt, że na kartach relacji pojawia się ojciec autora *Sarmacji*, Ambroży. Brakowało jednak autobiograficznej wzmianki Aleksandra Gwagnina, rotmistrz witebski nie wspominał też tekstu na kartach sarmackiego opisu. Zarazem, zarówno w łacińskiej i polskiej wersji *Sarmacji*, wypadki związane z Heraklidesem autor opisał w inny sposób niż Strykowski czy Bielski. Jeżeli przyjąć, że Gwagnin mógł napisać *Vita Despothi Principis Moldaviae*, byłby to dowód na jego samodzielną twórczość, a także wskazówka, że w 1563 roku uczestniczył w mołdawskim przedsięwzięciu Łaskiego. Trudno jednak dziś ostatecznie wypowiedzieć się na ten temat. Z pewnością warto przypomnieć o zapomnianym odkryciu Marinescu, szukać dalszych śladów działania Gwagnina w Mołdawii, a w sferze postulatów pamiętać o językowym porównaniu *Vita Despothi* z łacińskim wydaniem *Sarmatiae Europaeae descriptio*.

Innym ważnym zagadnieniem, które przyniosło znaczną liczbę informacji i wymaga dalszego pogłębienia, jest przyjrzenie się protekcji możliwych w życiu Gwagnina, także w związku z jego dziełami. Funkcjonujący w systemie patronackim Włoch starał się dotrzeć do polskich i litewskich możnowładców⁴⁸. Część wspierała go jako żołnierza, część jako pisarza. Istotnym punktem wyjścia do tej drugiej analizy jest system listów dedykacyjnych w opisach *Sarmacji* Gwagnina⁴⁹. Obejmował on zarówno władców, jak Henryk Walezy, Stefan Batory (1575–1586), Zygmunt III Waza, jak i magnatów, między innymi Mikołaja Zebrzydowskiego (1553–1620), Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (1549–1616) czy Jana Karola Chodkiewicza (ok. 1570–1621). W przypadku listów do królów ich treść była zmieniana w zależności od tego, do kogo były adresowane, odwołując się zarówno do cech

⁴⁶ C. Marinescu, *A propos d'une biographie de Jacques Basilicos L'Héraclide, récemment découverte*, Bukareszt 1938.

⁴⁷ I. Czamańska, *Jakub Basilikos Heraklides – droga wyzwolenia Grecji?*, „Balcanica Posnaniensia” 1999, t. 9/10, s. 133–151.

⁴⁸ Por. A. Mączak, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Wydawnictwo Semper, Warszawa 2000.

⁴⁹ Zob. M. Kuran, *Adresaci i poetyka listów dedykacyjnych w Kronice Sarmacji europejskiej Aleksandra Gwagnina*, [w:] *Proza staropolska*, red. K. Płachcińska i M. Bauer, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 43–62.

danego władcy, jak i jego pochodzenia⁵⁰. Gwagnin starał się oddać dzieło pod opiekę możliwym reprezentującym różnorakie stanowiska wobec roli Polski i Litwy, władzy królewskiej czy dominującego wyznania⁵¹. Czasami Włoch odwoływał się także do współpracy z przodkami danego magnata. Strykowski nie mógł pomóc w redakcji listów dedykacyjnych Gwagnina, przemawiają więc one albo za jego erudycją, albo za przemyślanym i rozsądnym dobraniem współpracowników potrafiących napisać przeznaczone dla możliwych teksty.

Zagadek związanych z „białymi plamami” w życiorysie Włocha jest wiele. Część wspomnianych odkryć mnoży je tylko, lecz nie rozwiązuje. Listę problemów otwiera data urodzenia. We włoskich opracowaniach znaleźć można rok 1534 lub 1535⁵², sam Gwagnin w przedstawiającym go drzeworycie polskiego wydania *Sarmacji* podaje wiek, z którego można wywnioskować rok 1538. Znany jest natomiast rok śmierci kronikarza – 1614, który wskazuje, że Włoch osiągnął około osiemdziesięciu lat życia – długiego, obejmującego okresy rozmaitej aktywności i znacznej mobilności.

Ta utrudniająca śledzenie postaci aktywność dotyczy już wczesnego, żołnierskiego okresu życia rotmistrza witebskiego. Nie wiadomo, gdzie nauczył się żołnierskiego fachu (a przecież znał się na fortyfikacjach, co zapewne wymagało dodatkowej edukacji) i kiedy dokładnie przybył na polsko-litewskie ziemie. Jego obecność na litewskich rubieżach jest poświadczona, jednak często brakuje szczegółów dotyczących tej służby. W łacińskiej wersji *Sarmacji* Gwagnin wspomina o dziesięciu latach służby w roli rotmistrza witebskiego, w polskiej – o osiemnastu⁵³. Zważywszy na jego podróże, musiała być ona pełniona z przerwami. Dalszych wyjaśnień wymaga również wspomniane już zaangażowanie włoskiego żołnierza w Mołdawię czy jego ewentualny udział w kampaniach moskiewskich Stefana Batorego.

Swoje doświadczenia związane z pobytami w różnych miejscach Gwagnin zaznacza na kartach dzieła, ale biograficzną zagadką pozostaje to, na ile możemy ufać wspomnieniom Włocha o nim samym. W zapisach znajdujemy kilka autobiograficznych fragmentów dotyczących nie tylko żołnierskich losów podczas pełnienia służby rotmistrza w twierdzy w Witebsku, ale też informacje o uczestnictwie w hołdzie Albrechta Fryderyka Hohenzollerna (1568–1618) złożonym królowi Zygmuntovi Augustowi w Lublinie w 1569 roku, czy osobistym podarowaniu

50 Por. K. Gis, *Od Ludwika Walezego do Henryka Walezego, czyli o pewnym fantazmacie dynastycznym*, „Sensus Historiae” 2015, t. 21, z. 4, s. 127–140.

51 Por. Tenże, *Propaganda dla elit czyli o roli listów dedykacyjnych w dziełach Aleksandra Gwagnina*, „Nowożytnicze Zeszyty Historyczne” 2015, z. 6, s. 42–57.

52 L. Ronchi De Michelis, *Guagnini Alessandro*, [w:] *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 60, 2003, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, [https://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-guagnini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-guagnini_(Dizionario-Biografico)/) [dostęp: 10.02.2025].

53 *SED-1574*, II, k. 27 r.; *KSE*, I, 189.

Sarmatiae Europaeae descriptio królowi Stefanowi Batoremu pod Wielkimi Łukami w 1581 roku, w co powątpiewał już Zbysław Wojtkowiak⁵⁴. Marian Kaczmarek, studiujący współczesne Gwagninowi teksty pamiętnikarskie zauważył, że „pokusa umieszczenia własnej osoby w historii jako »mistrzyni życia« brała górę nad pozycją pamiętnikarskiego »ja«”⁵⁵. W swój obraz, jaki stworzył w *Kronice* Gwagnin, mógł więc włączyć elementy fikcji, dlatego każde osobiste wspomnienie autora dobrze byłoby potwierdzić informacjami z innych źródeł.

Chociaż włoskie i szwedzkie epizody życia werończyka zostały już dawno temu naświetlone przez Cipollę, wątki te wciąż wymagają pogłębionych badań. Podczas ostatniej kwerendy w Szwecji udało mi się potwierdzić, że w Riksarkivet w Sztokholmie znajdują się listy autorstwa Gwagnina i dotyczące go dokumenty⁵⁶. Zbiory we Włoszech także zawierają różne listy wspominające rotmistrza witebskiego, co oprócz Cipolli sygnalizował także Emeryk Czapski⁵⁷. Ponadto jako miejsca ważnej kwerendy w przyszłości nie można wykluczyć Francji. Pozostaje również kwestia kontaktów z możliwymi spoza granic Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Gwagnin miał z nimi związki, które wymagają dalszych badań i poszukiwań. Przykładowo Włoch jest wspominany jako informator księcia Gonzagi de Nevers (1539–1595)⁵⁸, prowadził też korespondencję z werońskim hrabią Fryderykiem Se-rego (zm. 1596)⁵⁹, a w Szwecji szukał opiekuna w osobie kanclerza Eryka Sparre (1550–1600)⁶⁰.

Podobnie jest z kwestią powrotu Włocha do Rzeczypospolitej. Wiadomo, że ostatnie lata życia Gwagnin spędził w przybranej ojczyźnie, ale wciąż nie ustalono kiedy i w jaki sposób do niej wrócił.

Dalszych wyjaśnień wymaga jeszcze sprawa wydawania dzieł Gwagnina, co może stanowić ciekawy przyczynek do historii druku. Problemom wydawniczym *Sarmacji* przyglądał się już Henryk Barycz⁶¹. Wśród nich pojawia się spór

54 Z. Wojtkowiak, *Co Gwagnin wręczył Batoremu i co ten wysłał Groźnemu z Zawołocza?*, [w:] *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. B. Manyś, M. Zwierzykowski, Wydawnictwo IH UAM, Poznań 2015, s. 55–65.

55 M. Kaczmarek, *Wstęp*, [w:] *Antologia pamiętników polskich XVI wieku*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. LXII.

56 Riksarkivet w Sztokholmie (teczka *Diplomatica italica*, IV:48). Kwerenda została przeprowadzona w listopadzie 2024 r. i temat czeka jeszcze na opracowanie.

57 C. Cipolla, dz. cyt., s. 643–656; E. Czapski, *Documents polonais dans les Archives des Gonzagues à Montague*, „Antemurale” 1956, t. 3, s. 121–123.

58 L. Finkel, *Opis Rzeczypospolitej Polskiej z r. 1574-ego według relacji Ludwika Gonazgi, ks. De Nevers i Rhétel*, „Biblioteka Warszawska” 1887, t. 4, s. 169–191, 376–393.

59 C. Cipolla, dz. cyt., s. 605–611.

60 Listy do Eryka Sparre znajdują się w Riksarkivet w Sztokholmie (teczka *Diplomatica italica*, IV:48).

61 H. Barycz, *Miscellanea z dziejów piśmiennictwa polskiego XVI–XVIII w.*, „Pamiętnik Literacki” 1952, R. 43, z. 1–2, s. 536–547.

Gwagnina z drukarzem Mikołajem Lobem (zm. ok. 1617), związany najpewniej z występowaniem, jak i brakiem nazwiska Marcina Paszkowskiego jako tłumacza na karcie tytułowej polskiej wersji (odnaleziono różne warianty). Z innych zagadek związanych z polskim wydaniem warto wspomnieć nieudaną inicjatywę przetłumaczenia rozbudowanej polskiej wersji na język łaciński przez Grzegorza Czaradzkiego (ok. 1580–przed 1640). Tym samym nowsze wydanie pozostało w języku polskim i oddziaływało na intelektualny świat polski, litewski i ruski, podczas gdy na zachodzie Europy do pierwszej połowy XVII wieku wznawiano łacińskie edycje oparte na pierwszych wydaniach dzieła.

Inną ważną kwestią, która może rozjaśnić tajemnice związane z życiorysem Aleksandra Gwagnina, jest przyjrzenie się biografii wspomnianego już Strykowskiemu. Pochodzącemu z Brzezin twórcy uwagę poświęcali Julia Radziszewska i Zbysław Wojtkowiak⁶². Badaczom poza wglądem w twórczość tego kronikarza udało się określić niektóre miejsca pobytu, dodać nowe szczegóły biograficzne czy przyrzeć się jego późniejszej karierze kościelnej. Kilka wątków związanych ze Strykowskim zasługuje na uwagę. Poselstwo do Turcji w latach 1574–1575, w którym wziął on udział, mogło odciągnąć go od kwestii wydawania *Sarmacji* i przekazania jej Henrykowi Walezemu. Zbysław Wojtkowiak przypuszcza, że przebywanie dawnego podwładnego Gwagnina w okolicach Filipowa i Pomorza Gdańskiego wkrótce po powrocie z Turcji mogło świadczyć o próbie kontaktu z rotmistrzem i chęci wyjaśnienia sprawy⁶³. Istniejące i zaginione dzieła Strykowskiemu faktycznie często współbrzmiały z tematyką poruszaną w opisach *Sarmacji*⁶⁴. Dziejopis Litwy również był żołnierzem i miał zainteresowania nie tylko historyczne, ale i geograficzne. Niemniej biografia dawnego podwładnego Gwagnina w niektórych

62 J. Radziszewska, *Maciej Strykowski. Historyk – poeta z epoki Odrodzenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1978; Z. Wojtkowiak, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1990; tenże, *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski – dwaj autorzy jednego dzieła*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2014.

63 Z. Wojtkowiak, *Aleksander Gwagnin*, s. 79–82.

64 Np.: M. Strykowski, *Goniec Cnothy do prawych szlachciców przez Matysa Strykoviusa uczyniony, w którym są przykłady piękne spraw mężów zacnych, postęпки Sarmatów i królów polskich, książąt litewskich i ich narodu sławnego wywód i sprawy skuteczne, z dawna w prochu zakryte, a od żadnego przedtym nie wydane od początku ich aż do dzisiejszego z łaski Bożej króla Henrika*, [w:] M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewskiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawa o latopiscach ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań*, wyd. M. Malinowski, Nakład Gustawa Leona Glücksberga, Warszawa 1846, t. 2, s. 467–557. Przykładem zaginionego dzieła jest praca Macieja Strykowskiego „o moskiewskim tyranie” – Iwanie Groźnym, co zbiega się z podobnym tematem w księdze moskiewskiej w opisie *Sarmacji* Gwagnina.

aspektach pozostaje również tajemnicza, czasem nawet bardziej niż życiorys jego dawnego dowódcy. Luki w biogramie Strykowskiego są znaczne, nawet dokładna data śmierci pozostaje nieznaną. Tym trudniej odtworzyć relacje dawnych współpracowników, których wydanie *Sarmacji* podzieliło już na zawsze.

Analizując nagromadzenie informacji dotyczących Gwagnina i porównując je z innymi jemu współczesnymi postaciami można ostrożnie stwierdzić, że życiorys Włocha jest stosunkowo dobrze rozpoznany. Ustalono nie tylko imię i nazwisko czy pochodzenie, ale też z dużą dokładnością wiek, przypuszczalną datę zgonu, pełnione urzędy, wykonywane zawody, a nawet herb. Dzięki relacji o nim samym, zarówno w opisie *Sarmacji* (do czego, jak zaznaczono wcześniej, podchodzić trzeba z ostrożnością), jak i listów oraz relacji innych – ustalić można, przynajmniej częściowo, cele podróży autora i odwiedzane przezeń miejsca oraz lokalizacje dłuższego pobytu. Dzięki drzeworytowi umieszczonemu na początku polskiego wydania opisu *Sarmacji* dysponujemy wiarygodnym portretem Gwagnina w starszym wieku. Wstępnie rozpoznany jest też krąg współpracowników, związany zarówno z przedsięwzięciami handlowymi w Szwecji, jak i z wydaniem łacińskiej i polskiej wersji dzieła. Jak na tak mobilną osobę, która większość swojego życia przeżyła w XVI wieku i nie była stale związana z dworem ani nie pełniła wysokich funkcji wojskowych i kościelnych, nie jest to mało.

Powyższy przegląd zarazem też wykazał liczne luki w życiorysie Gwagnina, które nadal wymagają wyjaśnienia. Cały czas brakuje potwierdzonych ustaleń o początkach życia Włocha, ewentualnego wykształcenia, przedstawienia światopoglądu autora, inspiracji, które mogły wpłynąć na jego zainteresowanie historią, geografiją, a przez to na próby odniesienia sukcesu przez wydanie kompilacyjnego dzieła o tym charakterze. Nadal aktualne pozostają pytania: jaka była rola Strykowskiego w powstaniu opisu *Sarmacji*, jak przebiegały relacje Włocha z jego byłym podkomendnym? Jaka była rola drukarzy, tłumaczy i osób współtworzących ramę dzieła w różnych wydaniach? Skąd istotne czasem różnice między wydaniami i jakie były ich przyczyny? Również przedruki zagraniczne i ich losy wymagają gruntownej analizy uwzględniającej przedsiębiorczość samych wydawców, w tym ewentualne skróty i zmiany, jakie mogli wprowadzać w swych edycjach⁶⁵. Podobnie z wątkami zagranicznymi (ogólnoeuropejskimi) żywotu werończyka: Szwecja, Italia, Mołdawia, nie można też wykluczyć ewentualnych powiązań francuskich i niemieckich. Kilkuletnie luki w życiu rotmistrza witebskiego również oczekują na ewentualne wyjaśnienie. Oczywiście rozwiązanie części niejasności i znaków zapytania może implikować powstawanie kolejnych. Potwierdzenie istnienia wydania z 1574 roku rodzi pytanie o liczbę egzemplarzy pierwodruku. Niewykluczone,

⁶⁵ Przykładowo w edycji ze Spiry z 1581 roku w stosunku do krakowskiej z 1578 roku zmieniono słowo „haeresim Lutheranium et Zuinglianam” (SED-1578, V, k. 17r.) na „doctrinam Lutheranium et Zuinglianam” (SED-1581, V, k. 87r.).

że wersja z 1574 roku była unikatem, skoro nawet sam autor nie wspominał o niej w kolejnych wydaniach.

Brak satysfakcjonujących wyjaśnień to oczywiście normalna cecha stale aktualizującej się nauki, która badaczom przeszłości rzuca kolejne wyzwania. Jest tak również z życiorysem znanego i nieznanego Aleksandra Gwagnina, Włocha, który wpisując się w niespokojne losy szesnastowiecznych awanturników, próbował zrobić karierę na różnorakie sposoby, w końcu znajdując azyl w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i najpewniej spoczywając w sarmackiej ziemi, którą próbował rozślawić. Gdzie dokładnie spoczął? Tego również nie wiadomo.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, księga 9, k. 189r.
Riksarkivet w Sztokholmie (teczka *Diplomatica italica*, IV:48).

Źródła drukowane

Akty izdavaemye Vilenskoû komissieû dlâ razbora drevnih aktov, t. 1, wyd. Kommissiâ vysočajše učreždennaâ dlâ razbora drevnih aktov v Vil'ne, Wilno 1865, s. 157–162

Bielski Marcin, *Kronika wszytkiego świata na sześć wieków, monarchie cztery rozdzielona, z kosmografią i z rozmaitemi królestwy, tak pogańskiem, żydowskiem, jako i krześcijańskiem, z Sybillami i proroctwy ich, po polsku pisana, z figurami, w której też żywoty cesarskie, papieskie i tych królów z ich królestwy, asyryjskich, egipskich, żydowskich, greckich, perskich, tureckich, węgierskich, czeskich i inych królów, książąt, jako inych przełożonych, od początku świata aż do tego roku, który się pisze 1554, są wypisane, między którymi też nasza Polska na ostatku z osobna jest wypisana*, wyd. Hieronim Scharffenberger, Kraków 1554 (Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, sygn. 1186.1957, dostęp za pośrednictwem Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej).

Guagnini Alessandro, *La descrizione della Sarmatia Europea del magnifico cavalliere Alessandro Guagnino Veronese, tradotta sulla lingua latina nel volgare Italiano del Reverendo M. Bartholomeo Dianigi da Fano*, [w:] *Secondo Volume delle navigationi e viaggi raccolto già da M. Gio Battista Ramusio*, wyd. Giunti, Wenecja 1583 (Biblioteka Czartoryskich, sygn. Cim. 2318.III).

Guagnini Alessandro, *Sarmatiae Europae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam,*

- ⊕ *Moschoviae, Tartariaeq[ue] partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equis Aurati, peditumq[ue], praefecti, diligentia conscriptae*, wyd. Maciej Wierzbęta, [Kraków] 1574 (Bibliothèque Mazarine w Paryżu, sygn. 2° 6365 (Rés.)).
- Guagnini Alessandro, *Sarmatiae Europaeae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, ⊕ Moschoviae, Tartariaeq[ue] partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equis Aurati, peditumq[ue], praefecti, diligentia conscriptae*, wyd. Maciej Wierzbęta, [Kraków] 1578 (zbiory Ossolineum: sygn. XVI.F.4204, dostęp za pośrednictwem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej).
- Guagnini Alessandro, *Sarmatiae Europaeae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, ⊕ Moschoviae, Tartariaeq[ue] partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equis Aurati, peditumque, praefecti*, wyd. B. Albinus, Spira 1581 (zbiory Ossolineum: sygn. XVI.F.4150, dostęp za pośrednictwem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej).
- Gwagnin Aleksander, *Kronika Sarmacyey Europskiej, w ktorey sie zamyka krolestwo Polskie ze wszystkimi Państw, Xięstw, y Prowincjami swemi: tudzież też Wielkie Xięstwo Lithew[skie]: Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie, y część Tatarow. Przez Alexandra Gwagnina z Werony, Hrabie Pałacu Laterańskiego, Rycerza pasowanego, y Rotmistrza Iego K[rolewskiej] M[ilości] Pierwey Roku 1578. po Lacinie wydana. A teraz zaś z przyczynieniem tych Krolow, których w Laciniey niemasz. Tudzież królestw, Państw, Insuł, ziem, y Prowincyi ku tey Sarmacyey przyległych iako Graecyey, ziem Słowieńskich, Woloszey, Panonией, Bohemией, Germanией, Daniey, Szwecyey, Gotyey, etc. Przez tegoż Authora z wielką pilnością Rozdziałami na X. Książkrociuchno zebrana*, wyd. Drukarnia Mikołaja Loba, Kraków 1611 (Biblioteka Kórnicka, sygn. 313).
- Niesiecki Kasper, *Herbarz polski*, t. 4, nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, Lipsk 1839.
- Plutarch z Cheronei, *Żywoty sławnych mężów (z Żywotów równoległych)*, t. 3, oprac. M. Brożek, Ossolineum, Wrocław 2006.
- Polonicae Historiae Corpus*, t. 2, red. J. Pistorius, wyd. S. Henricpetri, Bazylea 1582 (Ossolineum, sygn. XVI.F.4327, dostęp za pośrednictwem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej).
- Starowolski Szymon, *Setnik pisarzów polskich albo pochwały i żywoty stu najznakomitszych pisarzów polskich*, przekł. J. Starnawski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1970.
- Strykowski Maciej, *Goniec Cnothy do prawych slachciczów przez Matysa Strykoviusa uczyniony, w którym są przykłady piękne spraw mężów zacnych, postęпки Sarmatów i królów polskich, książąt litewskich i ich narodu sławnego wywód i sprawy skuteczne, z dawna w prochu zakryte, a od żadnego przedtym nie wydane od początku ich aż do dzisiejszego z łaski Bożej krola Henrika*, [w:] M. Strykowski,

Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawa o latopiscach ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań, wyd. M. Malinowski, Nakład Gustawa Leona Glücksberga, Warszawa 1846, t. 2, s. 467–557.

Strykowski Maciej, *Kronika Polska Litewska, Żmódzka, y wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siwierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgorskiej, Podlaskiej, etc. Y rozmaite przypadki woienne y domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich y innych Królestwu Polskiemu y Wielkiemu Księstwu Litewskiemu przyległych*, wyd. Jerzy Osterberger, Królewiec 1582, k. 14v. (Biblioteka Czartoryskich III 40).

Swetoniusz Gajusz Trankwillus, *Żywoty Cezarów*, przekł. J. Niemirska-Pliszczyńska, Ossolineum, Wrocław 1972.

Opracowania

Barycz Henryk, *Miscellanea z dziejów piśmiennictwa polskiego XVI–XVIII w.*, „Pamiętnik Literacki” 1952, R. 43, z. 1–2, s. 536–547.

Biedrzycka Agnieszka, Wojtkowiak Zbysław, *Strykowski Maciej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 44, red. A. Romanowski, Instytut Historii PAN, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 536–541.

Biernacki Andrzej, *Sarmatiae Europaeae descriptio – histoire d’un plagiat*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1979, R. 24, s. 657–660.

Bömelburg Hans-Jürgen, *Polska myśl historyczna a humanistyczna historiografia narodowa (1500–1700)*, przekł. Z. Owczarek, Universitas, Kraków 2011.

Budka Włodzimierz, *Gwagnin Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, red. K. Lepszy, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 202.

Bühning Johannes, *Venedig, Gustav Adolf und Rohan: ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Krieges*, wyd. Max Niemeyer, Halle 1885.

Całek Anita, *Biografia jako reprezentacja*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2016, t. 4, s. 25–41.

Całek Anita, *Biografia naukowa – od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2013.

Cipolla Carlo, *Un Italiano nella Polonia e nella Svezia*, Stampella Reale della Ditta G.B. Paravia E.C. di Vigliardi, Turyn 1887.

Cronia Arturo, *La conoscenza de mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millenio*, Stediv, Padwa 1958.

Czamańska Ilona, *Jakub Basilikos Heraklides – droga wyzwolenia Grecji?*, „Balcanica Posnaniensia” 1999, t. 9/10, s. 133–151.

- Czapski Emeryk, *Documents polonais dans les Archives des Gonzagues à Montague*, „Antemurale” 1956, t. 3, s. 121–123.
- Diaczok Oleg, *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina – polska, rosyjska i ukraińska historiografia do połowy XX wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2012, t. 7, s. 163–183.
- Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 17, Akademia Umiejętności, Kraków 1899, s. 480–487.
- Finkel Ludwik, *Opis Rzeczypospolitej Polskiej z r. 1574-ego według relacji Ludwika Gonazgi, ks. De Nevers i Rhétel*, „Biblioteka Warszawska” 1887, t. 4, s. 169–191, 376–393.
- Gis Kacper, *Od Ludwika Walezego do Henryka Walezego, czyli o pewnym fantazmacie dynastycznym*, „Sensus Historiae” 2015, t. 21, z. 4, s. 127–140.
- Gis Kacper, *One state that emerged from others. The image of Polish-Lithuanian Commonwealth in Alessandro Guagnini's writings*, „Open Political Science” 2019, t. 2, s. 188–196, <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/openps-2019-0018/html> [dostęp: 9.05.2025], <https://doi.org/10.1515/openps-2019-0018>
- Gis Kacper, *Propaganda dla elit czyli o roli listów dedykacyjnych w dziełach Aleksandra Gwagnina*, „Nowożytnicze Zeszyty Historyczne” 2015, z. 6, s. 42–57.
- Gis Kacper, *Twórczość historyczna Aleksandra Gwagnina*, UAM, Poznań 2018.
- Grabski Andrzej Feliks, *Dzieje historiografii*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011.
- Gwagnin Aleksander*, [w:] *Bibliografia literatury polskiej*. Nowy Korbut, red. K. Budzyk, oprac. R. Pollak, Państwowy Instytut Wydawniczy, [Warszawa] 1964, s. 246–248.
- Jakobsson Håkan, *Dutch experts in the early modern Swedish state. Employment strategies and knowledge building, 1560–1670*, Stockholm University, Sztokholm 2021, s. 49.
- Jurkiewicz Jan, *Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa Sarmatiae Europaeae descriptio (1578)*, [w:] *Lietuvos Didžiosos Kunigaikštės istorijos šaltiniai*, red. A. Dubonis i in., Lietuvos istorijos instituto leidykla, Wilno 2007, s. 67–96.
- Jurkiewicz Jan, *Tablice zamków inflanckich w dziełach Macieja Strykowskiego i Aleksandra Gwagnina*, [w:] *Litwa w epoce Wazów*, red. W. Kriegseisen i A. Rachuba, Neriton, Warszawa 2006, s. 375–397.
- Kaczmarek Marian, *Wstęp*, [w:] *Antologia pamiątek polskich XVI wieku*, red. R. Pollak, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 5–45.
- Kaźmierska Kaja, Czaplński Przemysław, Julkowska Violetta, *Biografia*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014, s. 61–67.
- Kuran Michał, *Adresaci i poetyka listów dedykacyjnych w Kronice Sarmacji europejskiej Aleksandra Gwagnina*, [w:] *Proza staropolska*, red. K. Płachcińska i M. Bauer, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 43–62.

- Kuran Michał, *Kronika Aleksandra Gwagnina jako kompendium wiedzy historycznej i geograficznej*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2010–2011, t. 7, s. 41–55.
- Kuran Michał, *Marcin Paszkowski – poeta okolicznościowy i moralista z pierwszej połowy XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
- Kuran Michał, *Wspólnota kulturowa państw Europy Środkowej i Wschodniej w „Kronice Sarmacji europejskiej” Aleksandra Gwagnina w przekładzie Marcina Paszkowskiego*, [w:] *Europa Środkowa – salon czy przedpokój Europy*, red. A. Gogacz, Wydawnictwo AHE, Łódź 2010, s. 109–126.
- Lulewicz Henryk, *Gniewów o unię ciąg dalszy*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2002.
- Łepkowski Tadeusz, *Kilka uwag o historycznej biografistyce*, „Kwartalnik Historyczny” 1964, R. 71, nr 3, s. 711–716.
- Marinescu Constantin, *A propos d'une biographie de Jacques Basilicos L'Héraclide, récemment découverte*, Bukareszt 1938.
- Mączak Antoni, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Wydawnictwo Semper, Warszawa 2000.
- Przedmowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Druk Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1935, s. V–X.
- Quirini-Popławska Danuta, *Polska azylem europejskich imigrantów na przełomie wieków średnich i nowożytnych*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1993, t. 37, s. 35–46.
- Radziszewska Julia, *Maciej Strykowski. Historyk – poeta z epoki Odrodzenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1978.
- Rimša Edmundas, *Pieczęcie miast Wielkiego Księstwa Litewskiego*, przekł. J. Sienkiewicz, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2007.
- Ronchi De Michelis Laura, *Guagnini Alessandro*, [w:] *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 60, 2003, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, [https://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-guagnini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-guagnini_(Dizionario-Biografico)/) [dostęp: 10.02.2025].
- Sobieszkański Franciszek Maksymilian, *Gwagnin*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 11, wyd. S. Orgelbrand, Warszawa 1862, s. 76–83.
- Topolski Jerzy, *Narodziny kapitalizmu w Europie XIV–XVII wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003.
- Tygielski Wojciech, *Włosi w Polsce XVI–XVII wieku: utracona szansa na modernizację*, „Biblioteka Więzi”, Warszawa 2005.
- Wilgosiewicz-Skutecka Renata, *Komu było dedykowane dzieło Gwagnina „Sarmatae Europaeae descriptio”? – rozwiązanie zagadki znanego polonicum XVI w.*, „Biblioteka” 2007, nr 11(20), s. 11–27. <https://doi.org/10.14746/b.2007.11.1>
- Wojtkowiak Zbysław, *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski – dwaj autorzy jednego dzieła*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2014.

- Wojtkowiak Zbysław, *Co Gwagnin wręczył Batoremu i co ten wysłał Groźnemu z Zawołocza?*, [w:] *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. B. Manys, M. Zwierzykowski, Wydawnictwo IH UAM, Poznań 2015, s. 55–65.
- Wojtkowiak Zbysław, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1990.
- Wyrobisz Andrzej, *Aleksander Gwagnin i cudzoziemscy fachowcy w hutach szkła w Polsce*, „Przegląd Historyczny” 1967, t. 57, z. 4, s. 679–682.
- Zajewski Władysław, *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „Czasz Nowożytny” 2000, nr 8(9), s. 7–18.

Kacper Gis, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (2019), absolwent kierunku historia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2011). Zainteresowania badawcze: historia historiografii, renesans, reformacja i kontrreformacja, historia państw europejskich w okresie wczesnonowożytnym. Napisał dysertację pt. *Twórczość historyczna Aleksandra Gwagnina*. Uczestnik konferencji naukowych i autor publikacji o tej tematyce. Obecnie pracuje w zespole grantowym realizującym projekt pt. *Edycja krytyczna „Sarmatiae Europaeae descriptio” i „Kroniki Sarmacyjej europejskiej” Aleksandra Gwagnina*.